ARTIKKELEITA

Taloustieteen teoria ja käytännön harhat[1]

Mikko Puhakka
Professori
Oulun yliopisto

1. Johdanto

Makrotalousteorian perustaja *John Maynard Keynes* totesi:

> ”Taloustieteilijöiden ja filosofien ideat, olivatpa ne oikeita tai vääriä, ovat paljon vaikutusvaltaisempia kuin yleisesti luullaan. Todellakin, maailmaa ei oikeastaan vie eteenpäin mikään muu. Käytännön miehet jotka kuvittelevat olevansa vapaita mistään intellektuaalisista vaikutteista, ovat yleensä jonkin edesmenneen taloustieteilijän ajatusten orjia.” (suomennos: M.P., Keynes, 1936, s. 383)

Taloustieteen merkitys ns. käytännölle on tärkeä kysymys.[2] Astuessani Oulun yliopiston taloustieteen vanhimpaan, jo vuonna 1959 perustettuun kansantalouden professorin virkaan, haluan pohtia teorian ja ns. käytännön suhdetta. Minut on nimittäin oman, ja käsittääkseni myös tiedekunnan, käsityksen mukaan kutsuttu tänne Ouluun nimenomaan vahvistamaan taloustieteen teorian osaamista, tutkimusta ja opetusta.

Tässä esityksessä kuvailen yhden yksinkertaisen talousteoreettisen mallin, jota omassa tutkimustyössäni olen melko paljon käyttänyt. Siinä ei ole matematiikkaa eikä kysyntä- ja tarjontakäyriä. Mielestäni tämä malli, tyylikkäästä yksinkertaisuudestaan huolimatta, on erittäin hyödyllinen monen asian ymmärtämisessä.

Sitten esittelen kaksi käytännön tilannetta tai esimerkkiä, joita molempia yhdistää se, että ne ovat tärkeitä yhteiskunnan yleisen hyvinvoinnin kannalta, mutta joiden taloustieteellinen sisältö on aika laiha. Ja niissä väittämäni harhaisuus tulee selvästi esille. Lopuksi palaan takaisin alussa esittämääni ”elävän elämän” malliin ja näytän esimerkin asiasta, joka sillä voidaan selittää.

[1] *Hiukan muunneltu versio virkaanastujaisesitelmästä Oulun yliopistossa 26.4.2001.*

[2] *Kysymys ei ole kovinkaan uusi. Samasta asiasta, taloustieteen vaikutuksesta käytäntöön, oli huolissaan jo 110 vuotta sitten* Journal of Political Economyn *ensimmäinen päätoimittaja* J. Laurence Laughlin *(1892) ensimmäisessä ko. aikakauskirjassa julkaistussa artikkelissa.*

2. Limittäisten sukupolvien malli I

Limittäisten sukupolvien malli on yksinkertaistettu kuvaus todellisuudesta. Siinä on kaksi realistista asiaa: ajan jatkuvuus ja ihmiselämän äärellisyys. Tämä malli on vähän niin kuin elämä itse; siinä on nuoruus ja vanhuus. Ja se on ehkäpä sellainen rakennelma, ettei sitä heti tule ajatelleeksi, kun puhe kääntyy taloustieteen malleihin. Teen oletuksen, että ihmiset tai taloudenpitäjät, kuten heitä ammattislangillamme kutsutaan, elävät kaksi periodia, nuoruuden ja vanhuuden.

Toinen yksinkertaistus on, että ihmisillä on vain hyödykkeiden alkuvarantoja, esim. pieni metsätilkku, josta voi poimia mustikoita. Näitä hyödykkeitä ei valitettavasti voi varastoida käytettäväksi seuraavana periodina. Tässä esimerkissä on sellainen tilanne, että ainoastaan nuorilla on oma maatilkku, josta he saavat itselleen kymmenen yksikön verran kulutusta. Tämä on todellakin sellainen talous, jossa vanhojen tilanne on surkea.

Vuosi / Sukupolvi	2001	2002						
	1	2	3	4	5	6	7	
kantaisä	0							
1	10	0						
2		10	0					
3			10	0				
4				10	0			
5					10	0		
						…	…	

Kuvattu tilanne, jossa taloudenpitäjän hyvinvointi nuoruudessa on erinomainen, on tämän markkinatalouden tasapainoratkaisu eli taloudessa havaittava asiain tila. Yksityinen taloudellinen toimeliaisuus ei voi saada aikaan parempaa ratkaisua (esim. kuluttaja haluaisi kuluttaa molempina elinperiodeinaan), sillä kunakin periodina taloudelliseen aktiviteettiin osallistuvat henkilöt eivät voi käydä kauppaa keskenään. Miksi nuori antaisi mitään vanhalle, koska seuraavalla periodilla he eivät enää tapaa? Miettiä voi, onko olemassa instituutiota, joka voisi tehdä tilanteen molempien kannalta paremmaksi nyt ja aina tulevaisuudessa.

3. Kiinteät kustannukset

Viime syksyn (syksy 2000) ja tämän kevään (kevät 2001) aikana olen osallistunut helsinkiläisen kollegani kanssa julkiseen keskusteluun kolmannen sukupolven matkapuhelinverkon lupien jakamisesta maassamme.[3] Minusta teoreettisesti suuntautuneen tutkijan on hyödyllistä ainakin joskus, ja ennen kaikkea tällaisessa pienessä maassa, jossa ei ole liikaa ammattitaloustieteilijöitä, avata suunsa todellista taloutta sivuavista asioista.

> Vaikka on olemassa toisenlaisiakin mielipiteitä. Hänen kuultuaan saaneensa taloustieteen Nobelin palkinnon syksyllä 1983 yleisen tasapainon teoreetikolta, professori *Gerard Debreu*'lta, udeltiin, mitä mieltä hän on Yhdysvaltain taloudellisesta tilanteesta ja mitä tilanteelle pitäisi tehdä. Hän vastasi kuivasti: "I am not interested in mundane affairs."[4]

Ja lupasinhan tänne Ouluun tultuani mm. Sanomia Oulun yliopistosta -lehden, Aktuumin (Oulun yliopisto, 2000), sivuilla osallistua enemmän julkiseen taloudesta ja talouspolitiikasta käytävään keskusteluun, jotta "harhainen humpuuki" ei leviäisi liian laajalle.

En halua tässä yhteydessä puuttua kollegani kanssa avaamani keskustelun pääasiaan eli kannattamamme huutokauppamekanismin järkevyyteen vaan otan esille yhden argumentin, järkeilyn, jota keskustelussa käytettiin.

Monet tahot, liikenne- ja viestintäministeriö mukaan lukien, puolustivat Suomessa toteutettua kolmannen sukupolven matkaviestintätaajuuksien jakotapaa hallinnollisella päätöksellä eli ns. kauneuskilpailulla, väitteellä, että korkeat huutokauppamaksut tulisivat myöhemmin kuluttajien maksettaviksi korkeampina puheluiden ja muiden palveluiden hintoina.

Siis väite on, että kustannus, joka on kiinteä eli tuotannon tasosta (siis puheluiden välityksen volyymista) riippumaton tai uponnut (sikäli kuin lupia ei voida uudelleen kaupata kyseessä on uponnut kustannus, eli menot, joita ei enää voida saada takaisin) vaikuttaa yrityksen perimään hintaan.

Yksi ensimmäisiä asioita yrityksistä, joita (kansan)taloustieteen peruskurssilla opetetaan on, että jos yritys haluaa toimia mahdollisimman kannattavasti eli voittoa maksimoiden, se asettaa hintansa ja päättää tuottamastaan määrästä tavalla, joka ei riipu kiinteästä kustannuksesta. Kiinteä kustannus aiheutuu useasti päätöksistä, jotka tehdään ennen kuin tuotannollinen toiminta alkaa. Tässä vaiheessa yritys arvioi, kuinka suuret kiinteät kustannukset sillä voi olla ilman, että toiminnan kannattavuus

[3] *Viittaan kirjoituksiini yhdessä* P. Haaparannan *kanssa. Ks. esim. Haaparanta ja* Puhakka *(2000).*

[4] *Minulla ei ole tarkkaa lähdettä tähän lausumaan. Se lienee Debreun haastattelusta, joka julkaistiin Nobelin palkinnon ilmoitusta seuraavana päivänä 18.10.1983 mm.* Philadelphia Inquirer *-sanomalehdessä.*

vaarantuu. Esimerkiksi taajuuksien huutokaupassa yritykset arvioivat huutoja tehdessään luvilla aikaansaatavia tulevia tulojaan eli kuinka paljon ne pystyvät taajuusluvista huutokaupassa maksamaan.

Vaikuttaako esimerkiksi yrityksen vuokraaman teollisuushallin vuokra, joka on joka tapauksessa, tapahtuipa markkinoilla mitä tahansa, maksettava, yrityksen hinnoitteluun? Entäpä mitä tekevät kaksi rakennusfirmaa, jotka omistavat viereiset tontit. Toinen on saanut tontin ennen kaavoitusta hyvin halvalla ja toinen on maksanut tontista kalliin hinnan kaavoituksen jälkeen. Voiko kalliimman hinnan maksanut firma myydä samanlaatuiset huoneistot kalliimmalla hinnalla kuin ”onnekkaampi” halvalla tontin haltuunsa saanut yritys? Tuskinpa.

Mitä tulee vielä huutokauppatilanteeseen, niin eivätkö kolmannen sukupolven taajuuksiin tehdyt investoinnit (siis huutokauppamaksut) olisi täysin riskittömät, jos ne voitaisiin kokonaan siirtää hintaan. Ja vaikka kolmannen sukupolven verkkoja ei rakennettaisikaan, niin eikö samalla logiikalla voisi väittää, että kalliit huutokauppamaksut voitaisiin siirtää jo olemassa olevien palveluiden hintoihin.

Käydyssä keskustelussa samat tahothan väittivät yhtäaikaa, että huutokaupat ovat huono asia ja niiden maksut näkyisivät lopullisissa kuluttajien maksamissa puheluiden hinnoissa. Niin, miksi tällöin pitäisi olla huolissaan huutokauppojen väitetyistä todella suurista negatiivisista vaikutuksista? Missä on väitteiden johdonmukaisuus?

> Toteaahan *Pukkila*kin *Volter Kilven* romaanin Alastalon salissa toisessa osassa: ”Mutta mitäs me menneitä pengomme ja mennäminuuttisia! Mies on aina viisas, kun vaihtaa anturattomiksi tallatut kenkärajat vereksiin varsisaappaisiin ja viskaa varhemman tyhmyytensä myöhemmässä sanassansa tunkiolle!” (Kilpi, 2000, II osa, s. 231)

Mennyt on mennyttä. Kiinteät ja/tai uponneet kustannukset eivät vaikuta hintoihin, jos yritykset pyrkivät toimimaan itselleen parhaalla mahdollisella tavalla.

4. Julkisen vallan budjettirajoitus

Vuoden 2001 kevään aikana osallistuin toisen helsinkiläisen kollegani kanssa julkiseen keskusteluun finanssipolitiikasta.[5] Ennen kaikkea kommentoimme valtiovarainministeriön silloisia suunnitelmia valtion velan aikauralle vuoteen 2010 asti.

Poliitikot puhuvat usein erilaisista projekteista, ohjelmista ja ratkaisuista, joita he haluaisivat toteuttaa. Nämä ovat yleensä sellaisia suunnitelmia, jotka halutaan rahoittaa verovaroilla eli meidän kaikkien yhteisillä varoilla.

Mielenkiintoista on, että tällaisessa yhteydessä puhutaan yleensä vain budjettirajoituksen toisesta puolesta eli menoista, ei toisesta puolesta eli tuloista. Ja tässä onkin asian ydin. Jokin uusi julkisen vallan toteuttama projekti voidaan rahoittaa joko hankkimalla valtiolle lisää välittömiä tuloja eli korottamalla veroja nyt, vähentämällä vastaavasti muita menoja nyt tai ottamalla uutta velkaa.

Valtion velka on kuitenkin joskus myöhemmin maksettava pois. Tämä voidaan tehdä korottamalla veroja myöhemmin tai lainaamalla lisää vanhan velan ja sen korkojen maksamiseksi. Tällä viimeksi mainitulla tavalla on olemassa rajansa. Tiedämmehän, että tällainen ”ketjukirjeoperaatio” ei voi aina onnistua kovin

[5] *Viittaan kirjoitukseeni yhdessä* V. Kanniaisen *kanssa. Ks. Kanniainen ja Puhakka (2001).*

kauan aikaa.[6] Eli myös valtion velka on vero. Mutta se on vero, joka on siirretty tuonnemmas.

Olipa niiden silmälasien, joilla maailmaa katsomme, väri mikä tahansa, niin edellä kuvattu julkisen vallan intertemporaalinen eli yli ajan katsova budjettirajoitus sitoo meitä kaikkia. Budjettirajoituksen takana ei ole mitään talousteoreettista käsitystä. Se ei ole keynesiläinen eikä monetaristinen, se ei ole vasemmistolainen, keskustalainen eikä oikeistolainen, se vaan on, tosiasia.

Tämän vuoksi vähin, mitä kansalaisina voimme odottaa niiltä poliitikoilta, jotka suunnittelevat uusia ohjelmia, on kannanotto siihen, miten heidän ehdotuksensa tulisi rahoittaa. Tulisiko veroja korottaa nyt vai myöhemmin? Ilmaisia lounaita ei ole olemassa.

Suomen valtion velka kasvoi rajusti 1990-luvulla. Se oli suurimmillaan yli 60 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteen arvoon. Kansainvälisessä vertailussa Suomen valtion velka on tänään (kevät 2001) Luxemburgia lukuun ottamatta EU-maiden matalin eli noin 40 % suhteessa bruttokansantuotteeseen.

Valtiovarainministeriö asetti vuoden 2001 alkupuolella finanssipoliittiseksi tavoitteeksi valtion velan lyhentämisen silloisesta 377 miljardista markasta 100–150 miljardin markan tasolle vuoteen 2010 mennessä. Ohjelma tarkoittaa jopa yli 20 miljardin markan velan lyhennystä vuodessa. Tätä perusteltiin mm. sillä, että vuoden 2010 jälkeen joudutaan ottamaan taas lisää velkaa, kun väestö ikääntyy ja ns. suuri ikäluokka jää eläkkeelle.

Mielenkiintoista on, että julkisen vallan budjettirajoituksesta (sen aritmetiikasta) nimittäin seuraa, että kasvavassa taloudessa, jossa kasvuvauhti on reaalikorkoa suurempi (kuten tilanne vuoteen 2001 asti on Suomessa pitkän aikaa ollut), velan suhde kokonaistuotantoon automaattisesti pienenee, vaikka velkaa ei rahallisesti lainkaan lyhennetä. Jos Suomen valtio päättäisikin velan lyhennysohjelman sijasta noudattaa tasapainoisen budjetin politiikkaa (menot ilman korkoja ovat yhtä suuret kuin tulot) seuraavina yhdeksänä vuotena, alentuisi valtion velka automaattisesti suhteessa kokonaistuotantoon, jos talouden kasvuvauhti olisi talouden reaalikorkoa suurempi.

Olen jonkin verran sympaattinen valtiovarainministeriön ohjelmalle. On nimittäin niin, että valtiovarainministeri *Niinistön* ohjelma voidaan tulkita ns. verojen tasausmallin mukaiseksi. Vaikka velkaohjelma on tämän mallin hengen mukainen, se poikkeaa siitä merkittävästi seuraavassa mielessä: velkaohjelmalla finanssipolitiikan tavoitteeksi on asetettu velka sinänsä, ei suinkaan verojen tasaus.

Velanlyhennysohjelma tarkoittaa seuraavan kahdeksan vuoden aikana sitä, että valtion menojen on oltava pienemmät kuin ovat sen verotulot.[7] Olisi siksi myös ollut kohtuullista odottaa, että ministeriö olisi esittänyt, mitä ohjelma merkitsee valtion eri meno- ja tulokategorioille. Mitä menoja pienennetään ja/tai mitä veroja nostetaan?

5. Limittäisten sukupolvien malli II

Palaan takaisin alussa esittämääni malliin. Eli mikä olisi järjestelmä, jolla voitaisiin parantaa

[6] *"Ketjukirje"- tai* Ponzi-*operaatio saattaa joissakin tilanteissa olla mahdollista, ks. esim.* Blanchard *ja* Weil *(2001).*

[7] *Suunnitellusta velanlyhennysohjelmasta on sittemmin jouduttu tinkimään, koska Suomen taloudellinen tilanne heikkeni merkittävästi vuoden 2001 toisella puoliskolla.*

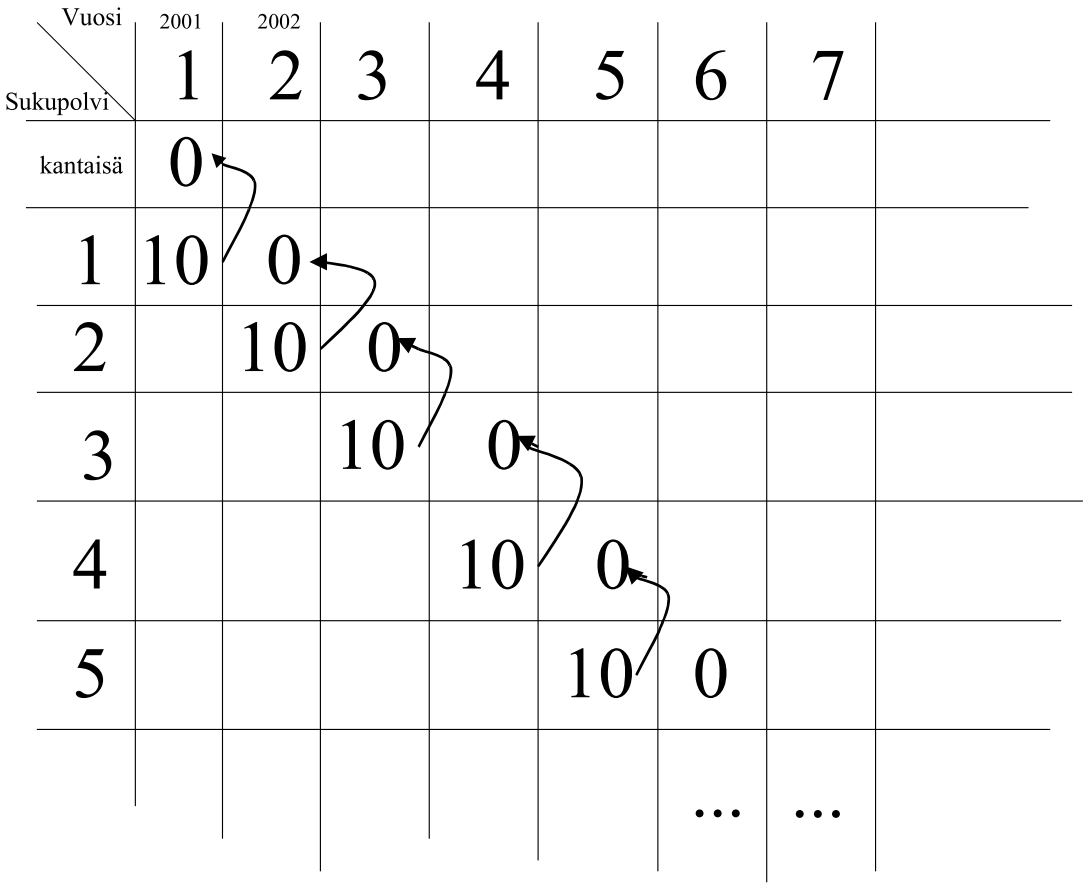

itse asiassa kaikkien taloudenpitäjien hyvinvointia. Yllä oleva kuvio antaa ratkaisuun viitteen. Voitaisiinko nuorilta siirtää osa heidän alkuvarannoistaan samalla periodilla eläville vanhoille?

Lopputulokseksi saadaan esimerkiksi viimeisessä kuviossa esitetty allokaatio, jossa kaikkien hyvinvointi kasvaa.

Mikä on instituutio tai järjestelmä, joka saa tämän lopullisen allokaation tai hyödykkeiden jaon aikaan? Miten olisi sosiaaliturvajärjestelmä, jossa verotetaan nuoria ja annetaan vanhoille? Nuoret hyväksyvät tämän veron, koska heitä kompensoidaan vastaavasti seuraavalla periodilla, jolloin he ovat vanhoja.

6. Johtopäätös

Onko taloustieteen teorialla merkitystä käytännössä? Voidaanko sitä hyödyntää? Edes perusopetuksemme opinkappaleet eivät näytä menevän läpi käytännön päätösten tasolle. Käytäntö, jota yllä kahdella esimerkillä kuvasin, näyttää antavan lohduttoman kuvan tilanteesta.

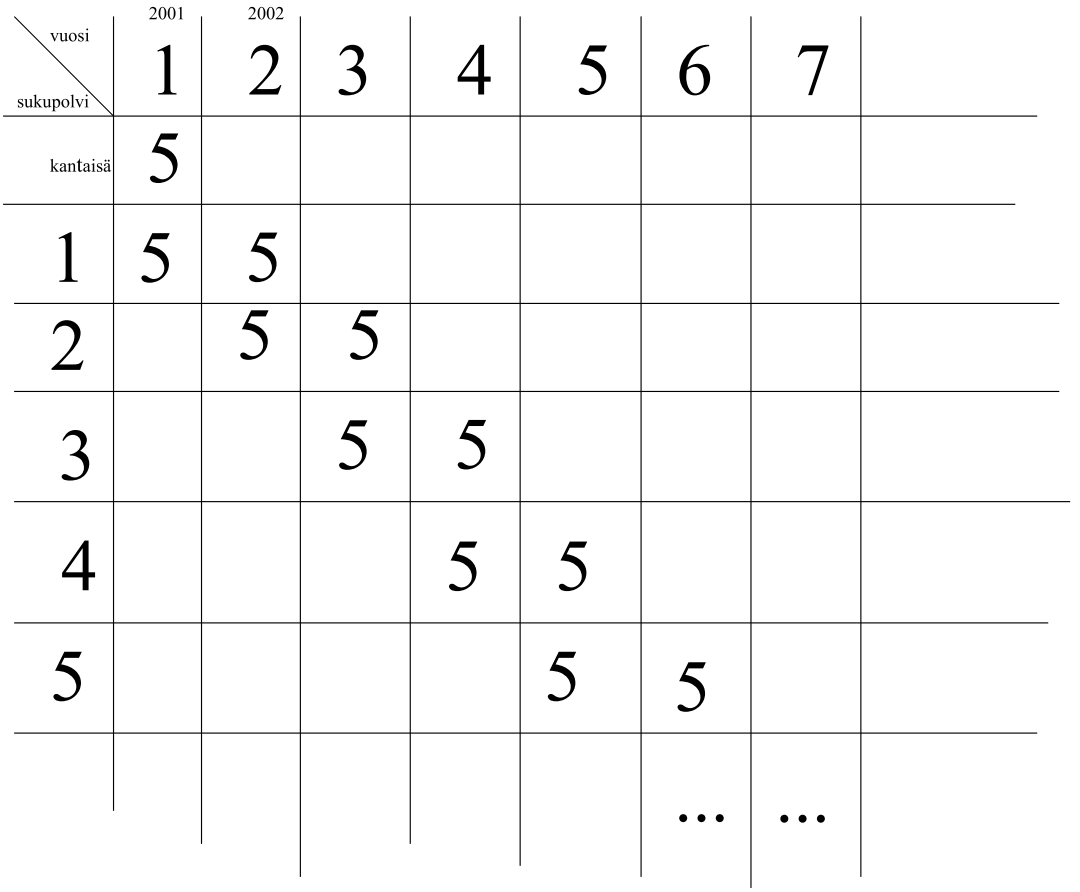

On helppo tuntea sympatiaa Chicagon yliopiston professorin *Robert E. Lucas Jr:n*, vuoden 1995 nobelistin ja tärkeimmän viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana toimineen makroteoreetikon, mielipiteelle. Lehtimiehen kysyessä Lucasilta, mitä hän tekisi, jos hänet valittaisiin presidentin taloudellisten neuvonantajien neuvoston jäseneksi, hän vastasi: "Eroaisin." (*Klamer*, 1983, s. 54)

Ja tuntuu välillä jopa siltä, että Keynesin käytännön miehet ja poliitikot eivät edes ole kenenkään edesmenneen taloustieteilijän ajatusten orjia, vaan heidän päätöksiään ei ohjaa taloustiede ollenkaan. □

Kirjallisuus

Blanchard, O. ja P. Weil (2001): Dynamic Efficiency, the Riskless Rate, and Debt Ponzi Games under Uncertainty. *Advances in Macroeconomics*: vol. 1: No. 2, Article 3. http://www.bepress.com/bejm/advances/vol1/iss2/art3

Haaparanta, P. ja M. Puhakka (2000): Ilmaiset umts-luvat suoraa yritystukea. *Helsingin Sanomat* 14.9.2000.

Kanniainen, V. ja M. Puhakka (2001): Mikä kiire on maksaa pois valtion velka? *Helsingin Sanomat* 2.5.2001.

Klamer, A. (1983): *Conversations with Economists*. Rowman & Allanheld. Totowa, N.J.

Keynes, J.M. (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan. St. Martin's Press. Edinburgh.

Kilpi, V. (2000): *Alastalon salissa. Kuvaus saaristosta*. 4. Painos. Otava. Keuruu.

Laughlin, J.L. (1892): The Study of Political Economy in the United States. *Journal of Political Economy* 1, 1–19.

Oulun yliopisto (2000): Nimitykset. *Aktuumi. Sanomia Oulun yliopistosta* 10, 42 (4/2000).